

Stångkursbacken

Fågelsången

GADEBÄCKEN

Smedbacken

Björbacken

Stöveln

Fågelgröpp

Ohistolmen

Filtbo

Båtängen

Sjöboden

Länsstyrelsen i Västmanland / Västmanlands läns museum
INDUSTRIINVENTERING

Inventerare: Jean-Paul Darphin

Inv. datum: 1999-09-27	Ek karta nr	Kommun: Västerås
Fastighet: GÄDDEHOLM 2:1		Ort:
Adress / motsv: Lerdalen / Tegelbacken, Gäddeholm		Socken: Irsta
Miljö / infrastrukturer.		

Fd. företag
Fd. verksamhet Fd Tegelbruk och arbetarbostäder
Se även fastigheterna:
Nuv. företag:
Nuv. verksamhet:
Fastighetsägare: ? Tidigare G.K. Lewenhaupt, Gäddeholm
Kontaktperson:

Byggnader

Hus/del	Vån	Ursprunglig funktion	Grund / Sockel	Stomme	Fasad		Tak		Byggår
					mtrl	färg	mtrl	färg	
I		Fd torklada/båthus		Stolp k	Stolp		2T		
II		Fd arbetarbostad	Sten	Rev.plankor	SpritSLL		2T		1800 slut
III		Torklada		Stolp k	Stolp k		2T		

Arkitekter / byggmästare m.fl.
Omb. tillb.
Bygg. tekn. skick

Interiörer / utrustning.

Kort historik:
Tegelbruket lades ner på 1950-talet. Brann 1957.
Uppgiftslämnare:

Bedömning / anmärkningar:
Byggnad II förfaller.
Fördjupad dokumentation motiverad Av estetisk betydelse för miljön
Av betydande historiskt värde

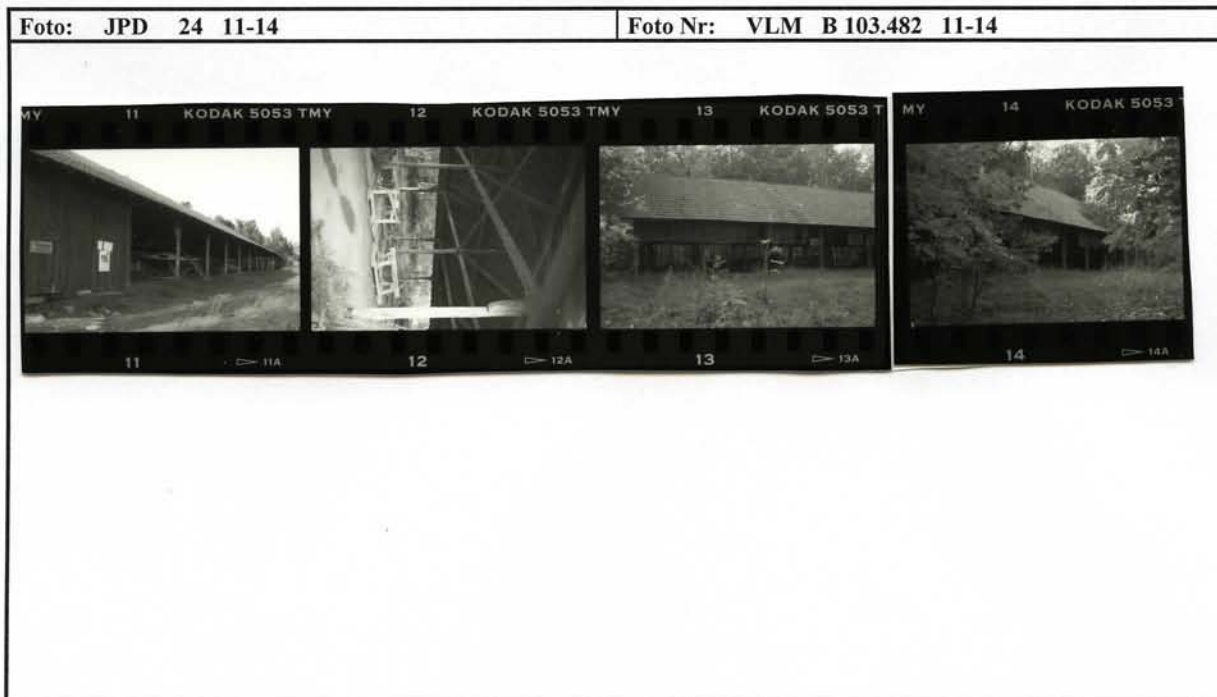
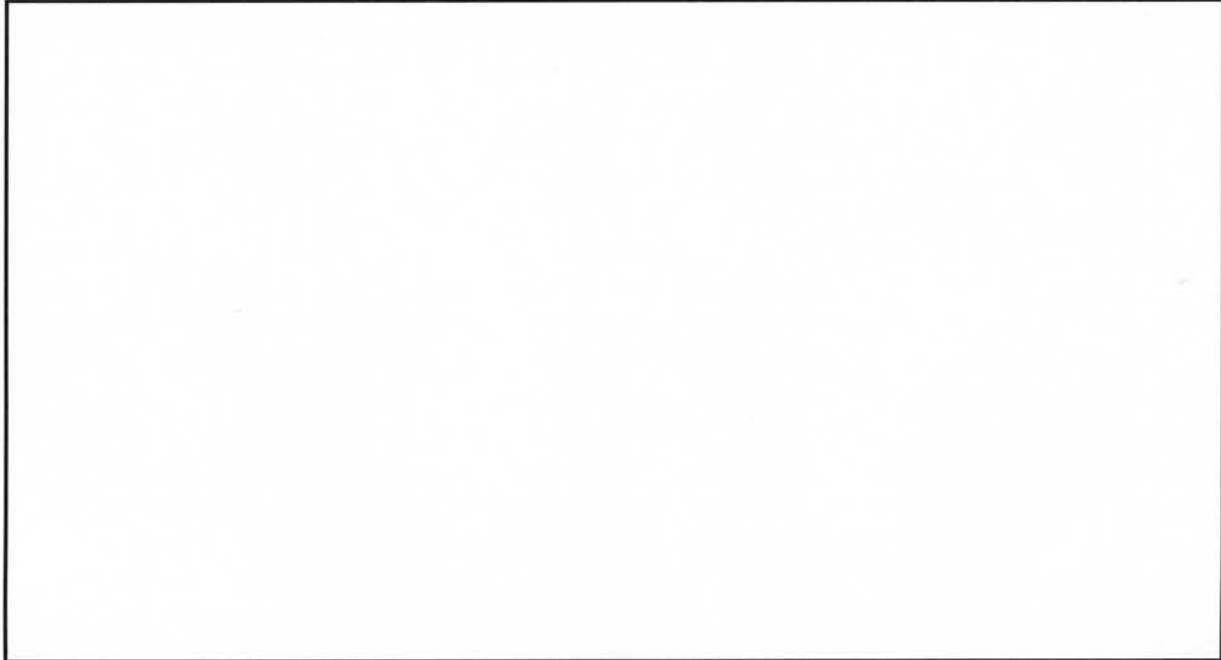
Situationsplan, kartor, källor, ytterligare info: se följande sidor

Länsstyrelsen i Västmanland / Västmanlands läns museum
INDUSTRIINVENTERING

Inventerare: Jean-Paul Darphin

Inv. datum: 1999-09-27	Ek karta nr	Kommun: Västerås
Fastighet: GÄDDEHOLM 2:1		Ort:
Adress / motsv: Lerdalen / Tegelbacken, Gäddeholm		Socken: Irsta

Situationsplan / karta

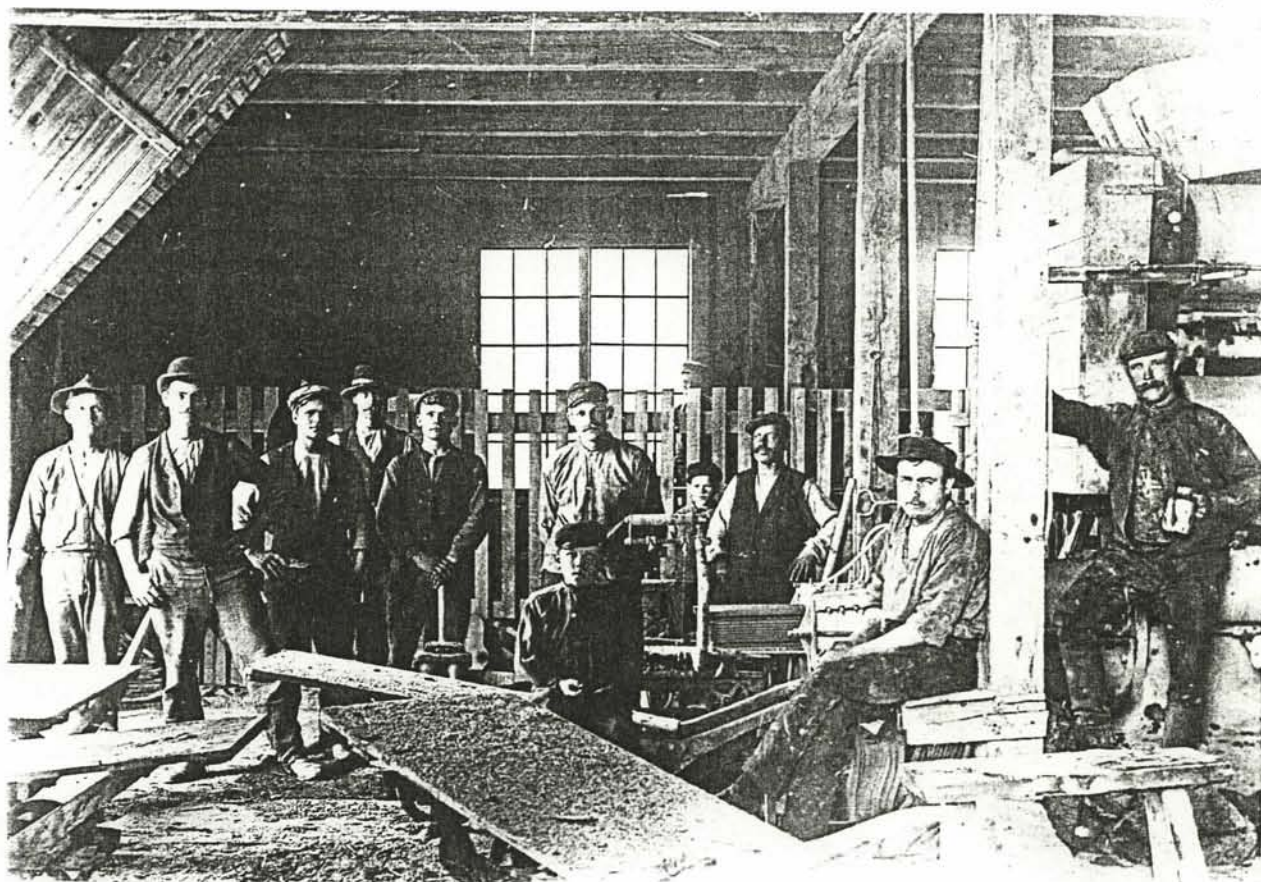

Källor / litt.

Irstabygden förr och nu. Rune Svegreus. 1984.

Bilagor:

Titel och bildbeskrivning: Tegelbruket i Geddeholm på 1920-talet.

"En gång i tiden såg Geddeholm helt annorlunda ut än vad det gör i dag. Denna bild är från 1920-talet och visar arbetsstyrkan vid tegelbruket. Förutom denna "industri" fanns också såg och kvarn, berättar Alma Andersson, Västerås, som under sin barn- och ungdomstid bodde där. Hennes far, Erik Johan Andersson övertog torpet Hultet i Geddeholm 1926. Erik Johan finns med på bilden.

Fr.v. Thunell, okänd, Johan Andersson (far till Alma), Gottfrid Å Johansson, Sundin (på trådarön), Erik Wallin (med oljekannan).

Fotograf

Bilden förvärfvad till arkivet

genom Alma ~~Johansson~~
Andersson

År

år 1985

Adress

Släggkastargatan 9 Västerås

④ GEDDEHOLM

Irsta socken, Västerås

Geddeholm vid Mälaren var ett godstegelbruk med mycket gamla anor. Sedan bruket byggt ringugn, producerades mellan 1 och 1,5 miljon tegel årligen, varav drygt hälften utgjordes av murtegel och i övrigt av 2-kupigt taktegel och rör. Bruket brann ned 1957 och kvar blev bara en öppen lada för färdigt tegel nära stranden och en mindre torklada. Arbetarbostäder, garage, rester av hamnen samt banvallen för spåret till lertaget minner också om tegeltillverkningen vid Geddeholm. En äldre tegelugn lär finnas kvar vid själva gården.

Lagerlada för färdigt tegel, Geddeholm, 1985 SN

⑤ HAMRE

Badelunda socken, Västerås

Hamre var ett sjöbruk vid Västeråsfjärden, 3 km väster om staden. Ursprungligen anlades det vid mitten av 1800-talet. Tillverkningen bestod nästan uteslutande av murtegel. Omkring 1910, då bruket hade 20 arbetare, gjorde man 800.000 tegel. Hamre tegelbruk lades troligen ner på 1930-talet. På platsen finns idag en förort till Västerås och en småbåtshamn.

4

Titel och bildbeskrivning: Geddholmen

Tegelbruket

Fotograf .....
 Plats .....
 Ev. beställare .....
 Bilden förvärvad till arkivet ~~XXXXXX~~ år 1979
 genom Erling Lonnäs Adress Sthlm
 Originalkopia .....
 Originalkopians ägare ..... Adress .....

Särskilda anteckningar

Länsstyrelsen i Västmanland / Västmanlands läns museum
INDUSTRIINVENTERING

Inventerare: Jean-Paul Darphin

Inv. datum: 1999	Ek karta nr	Kommun: Västerås
Fastighet: GÄDDEHOLM 2:1		Ort:
Adress / motsv: Polhemsugnen		Socken: Irsta
Miljö / infrastrukturer.		

Fd. företag
Fd. verksamhet Tegelbruksverksamhet
Se även fastigheterna:
Nuv. företag:
Nuv. verksamhet:
Fastighetsägare: ? Tidigare G.K. Lewenhaupt, Gäddeholm
Kontaktperson:

Byggnader

Hus/del	Vän	Ursprunglig funktion	Grund / Sockel	Stomme	Fasad		Tak		Byggår
					mtrl	färg	mtrl	färg	
III		Tegelugn		Tg	Tg/SLP		1T		1690-tal

Arkitekter / byggmästare m.fl. Ritad av C. Polhem.
Omb. tillb.
Bygg. tekn. skick

Interiörer / utrustning.

Kort historik:
Ritad av C Polhem på 1690-talet. Tekniken hämtad från Holland. Med den avancerade bränningstekniken som gjorde ugnen vida berömd.
Uppgiftslämnare:

Bedömning / anmärkningar:
Fördjupad dokumentation motiverad Av estetisk betydelse för miljön Av betydande historiskt värde

Situationsplan, kartor, källor, ytterligare info: se följande sidor

Länsstyrelsen i Västmanland / Västmanlands läns museum
INDUSTRIINVENTERING

Inventerare: Jean-Paul Darphin

Inv. datum: 1999	Ek karta nr	Kommun: Västerås
Fastighet: GÄDDEHOLM 2:1	Ort:	
Adress / motsv: Polhemsugnen	Socken: Irsta	

Situationsplan / karta

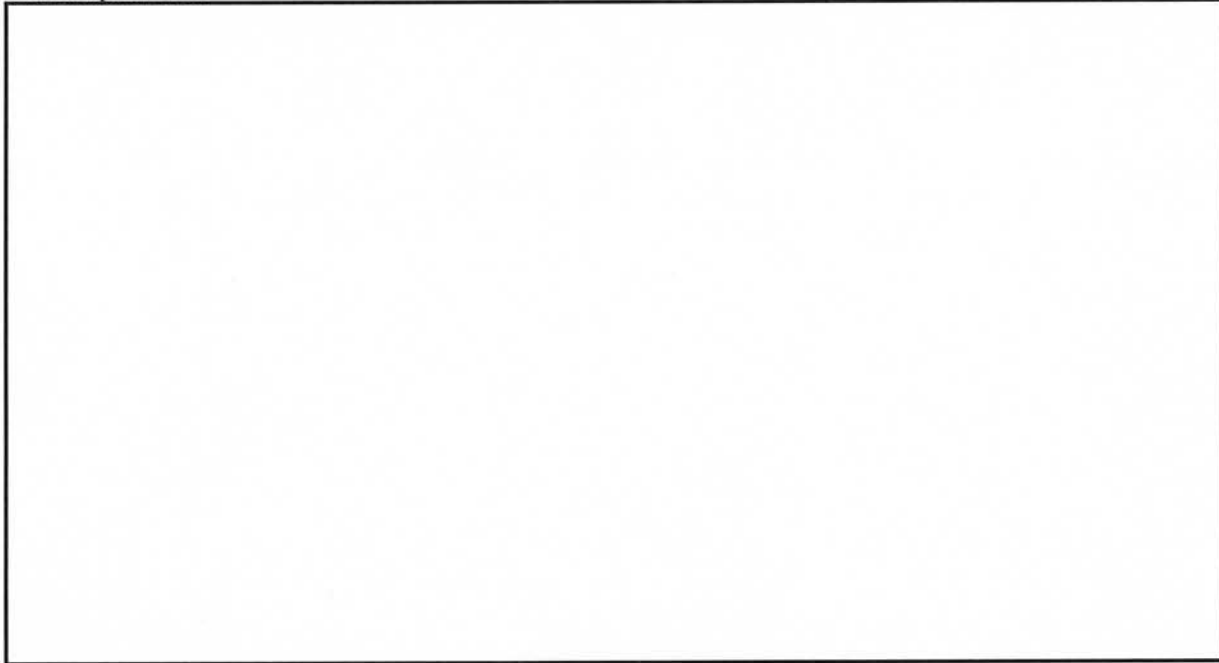

Foto:	Foto Nr:

Källor / litt.

Irstabygden förr och nu. Rune Svegreus. 1984.

Bilagor:

Gäddeholm.

Exakt 100 år efter det Cronstedtska förvärvet av Gäddeholm övergår godset i ätten Lewenhaupts ägo genom gifte: majoren Gustav Lewenhaupt ingår äktenskap med Ottiliana Cronstedt. (Se diabild). Hennes far, baron Carl Fredrik Cronstedt, hade år 1825 köpt Kusta gård, som vid baronens död 1834 genom arv tillföll Gustav och Ottiliana Lewenhaupt. Ottilianas syster Elisabeth var gift med kapten Carl Rangel von Post, ägare bl.a. till Ymsjöholms gods i Bäcks socken, Västergötland. De båda svågarna gjorde ett byte varigenom Gustav Lewenhaupt blev ägare till Ymsjöholm. Där dog Ottiliana efter en kort tid. Kapten von Post bosatte sig på Kusta.

Gustaf Lewenhaupt överlämnar Gäddeholm tillsonen i äktenskapet med Ottiliana Cronstedt, Carl Gustaf Lewenhaupt, och drar sig 60 år gammal tillbaka till Carlslund vid Västerås. Sonen Carl Gustaf, dör 48 år gammal, och Erik Lewenhaupt, född i Carl Gustafs äktenskap med Charlotta Elisabeth von Essen, blir den nye fideikommissarien.

Greve Erik Lewenhaupts äktenskap med Eva Beck-Friis blir barnlöst, och vid grevens död 1928 blir brorsonen Knut Lewenhaupt Gäddeholms nye ägare. Knuts far, Karl Axel Lewenhaupt, är gift med Elin Wennerberg, dotter till den lärde Gunnar Wennerberg, kanske mest känd som tonsättare till "Davids Psalmer" och "Gluntarna". Äldste sonen i greve Knuts äktenskap med Elisabeth Beck-Friis, Gösta, är Gäddeholms nuvarande ägare (1984) och gift med Christina de Geer.

Denna lilla skildring av Gäddeholm skulle vara alldeles ofullständig om inte de många verksamheterna vid sidan av själva jordbruket berördes.

Låt oss i tankarna göra ett besök på Gäddeholm år 1929, det år då Knut Lewenhaupt och hans maka Elisabeth tillträder efter änkegrevinnan Eva.

Några av gårdarna är utarrenderade till personer, som tidigare har haft anställning på godset som förmän. Det gäller Täby, Berga och Limsta, gårdar på tillsammans c:a 700 tunnland.

Greve Knut har själv ansvaret för huvudgården med hjälp av sin inspektor och en rad befallningsmän eller rättare och en anseelig mängd lantarbetare.

Sedan gammalt har på Gäddeholm bedrivits avel och uppfödning av djur: cheviotfår, hästar och mjölkkor. En av förutsättningarna för detta är gott bete, och utomordentliga betesmarker finns bl.a. på Björnön och Aggarön, som hör till Gäddeholm det år, vi gör vårt tänkta besök där. I godsets mejeri finns förutom mejeristen tre mejerskor, som ser till att en del av den producerade mjölken blir smör eller ost, som till stor del skall säljas i Västerås.

Nere vid sjön ser vi den gamla Polhemsugnen (jämför diabild) från 1690 med den avancerade bränningstekniken, som gjorde ugnen vida berömd. Här ligger också gårdens handelsbod och postutdelningsstation. Ett nytt tegelbruk är uppfört något längre söder ut där en djupare hamn kunnat anläggas. Leveranserna från tegelbruket fordrade allt större båtar och hamnen vid Polhemsugnen var inte tillräckligt djup.

Leran fraktas från lertag ett par kilometer från bruket, där det tillverkas c:a 15.000 mursten per dag. Även täckdikningsrör och taktegel tillverkas. En specialité har varit 6-kantiga tegelstenar, avsedda för golv - ett golv med sådant tegel kan ses i såväl Irsta kyrka som i Västerås domkyrka.

Irsta bygden Förr o Nu. Rune Svegréus. 1984.

Efter en kort promenad kommer vi till Onsholmens såg. Sedan vi passerat den stora brädgården, kommer vi till själva sågen, där det finns två ramar, kantverk, klingor och hyvleri. Varje säsong sågas 10 - 20.000 stockar.

Intill sågen ligger kvarnen. Vid god tillgång på vattenkraft (vår och försommar) drivs såg och kvarn av vattenturbinen, men i övrigt levereras den erforderliga kraften av en ångmaskinsanläggning.

Både sågat virke och tegel transporteras som regel med båt. Särskilt är det stor efterfrågan på byggnadsmaterial i Stockholm. Men även till vår bygd säljs en hel del trävaror. När Irsta kyrka restaurerades 1905 kom virke till såväl trägolven som till bänkarna från Gäddeholm.

(Tegelgolvet i kyrkan lades in redan vid 1700-talets mitt.)

Gäddeholm har en egen "flotta" med motorpråmen Runa, en bogserbåt samt pråmarna Fiken, Makka, Lova och Betty. En maskinist och fem skeppare är anställda. De tre förstnämnda pråmarna är byggda vid Gäddeholms varv 1914 och detta varv svarar för mindre reparationer även på 1920- och 1930-talen.

Gäddeholms handelsträdgård har odling i tre längor växthus av diverse grönsaker, som bl.a. "torgas" i Västerås. Berömda är sparrisodlingarna. Genom växthus med sinnrikt värmesystem kan sparris produceras året runt. Även ett orangeri med vindruvor, persikor och liknande finns att bese.

För att få detta godskomplex att fungera fordras givetvis många yrkesmän. I en förteckning över anställda vid denna tid finns följande yrken representerade:

Befallningsman, bokhållare, fårskötare, handelsman, inspektor, ladugårdsförman, ladugårdskarll, lantarbetare, maskinist, mejerist, mjölnare, murare, sadelmakare, skeppare, skogsarbetare, skogsförman, skogvaktare, slaktare, snickare, svinskötare, sågare, tegelbruksarbetare, torpare och trädgårdsmästare.

Låt oss nu återvända från vårt besök på 1920-talets Gäddeholm till våra dagar och ta reda på vad som hänt sedan vårt besök.

På godset finns i dag ett tiotal anställda och kvarn, såg, tegelbruk och mejeri är inte längre produktiva enheter och levande arbetsplatser. Skolorna, Trastbo och Tomteboda, som ju som mest hade över 80 elever är sedan ett 40-tal år indragna på grund av vikande elevunderlag.

Bland anledningarna till de annorlunda förhållandena kan nämnas följande:

1930-talets svåra depressionstid gjorde, att industrin fick minskad avsättning för sina produkter. Utrikeshandeln minskade katastrofalt. Anställda måste avskedas eller permitteras och skarorna av arbetslösa växte. Många företag kunde inte lösa problemen utan försattes i konkurs. På Gäddeholmstod valet mellan att lägga ner industrierna eller göra investeringar för att på den vägen uppnå konkurrenskraft. Detta senare ansågs dock inte vara ekonomiskt godtagbart med följd att den ena industrianläggningen efter den andra lades ner.

Marknadsföring och produktionsteknik utvecklades hastigt också i den riktningen, att de "små hemmaindustrierna" nödvändigtvis måste gå upp i avsevärt större organisationer, som i nästan samtliga fall låg utanför gårdarna.

Följden av att Gäddeholm på grund av ovan anförda skäl sysselsatte allt färre människor blev ju inte bara att antalet skolbarn i Tomteboda och Trastbo gick ner så kraftigt utan även att ett stort antal bostäder helt avfolkades. Detta är en anledning till att det finns så många gamla hus och främst då torp, som nu för tiden användes av sommargäster.

VLM B 10011.14 9-23

BYGGNAD SINVENTERING U-län
Västmanlands läns museum

Inv. datum: Aug. 1978

Socken: IRSTA Kommun: VÄSTERÅS

Filmnummer: 15: 9-23

Fastighet: GÄDDEHOLM 2:1

Neg. nr: _____

Arkitekt: _____

Ek. kart bl.: 61

Gårdsnamn: Polhemsugnen

Anl. art + ev. ändr.: Fd Arbetarbostad, altar, skola

Koordinat: _____

Uppgiftslämnare: _____

Inventerare: A. Sigurdson

Ritningar: _____

Arkivhandlingar: _____

Litt.: _____

Hus nr	Husets funktion (planskiss på baksidan)	Byggmtri	Fasad mtri	Färg	Tak-täckn.	Uppg. ålder	Trol. ålder	Dateringsgrund	Grund	Bil.
I	Bostadshus	T	SLL	FR	2T	1836*		Fd jägmästare-bostad		
II	Bostadshus		SLL	FR	1T	1800-t:s slut →		Profilerade taksparrar	Sten	Tegel
III	Tegelugn	Tg	Tg/SLP	Rö/Br	1T	1700-t.		Polhems-ugn		
IV	Uthus	Stolpk	SSP	FR	2T					
V	Fd bostadsrum nu förråd, källare under		SLL	FR	2T			Källare i tegel.		
VI										
VII										
VIII										
IX										
X										

Ägare G. K. Lewenhaupt, Gäddholm

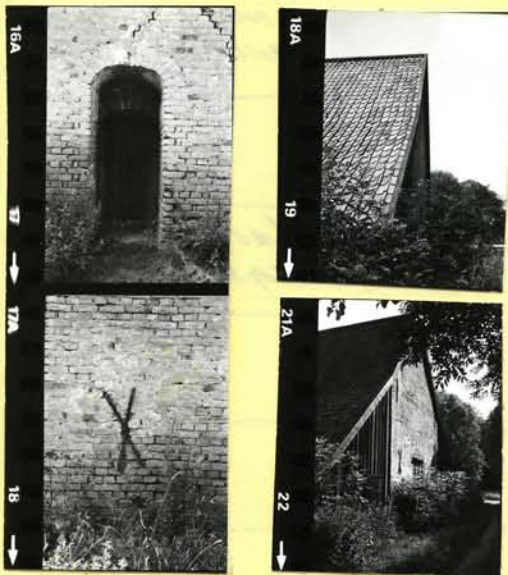
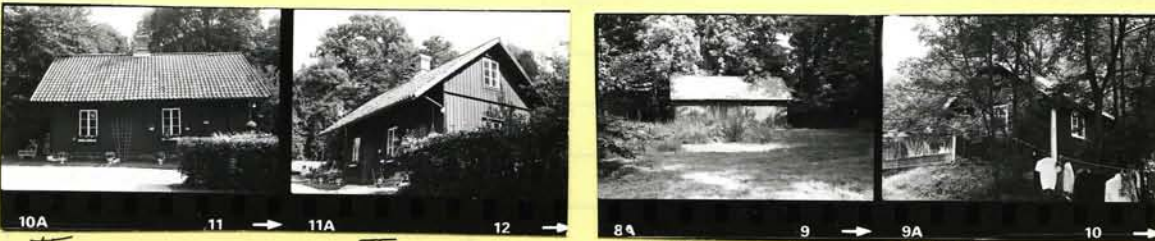
Anm. I * Vimpel m. årtalet 1836
En del av huset har inrymt altar respektive skola, svarta knutkläder, pilasterindelad fasad.
I o. II Vattenlist under gaveltrösket

III Ritad av C. Polhem
 Tekniken hämtad från Holland (bränningen). Uppg. fr. ägaren.

Barchei resa år 1772

VFFÄ

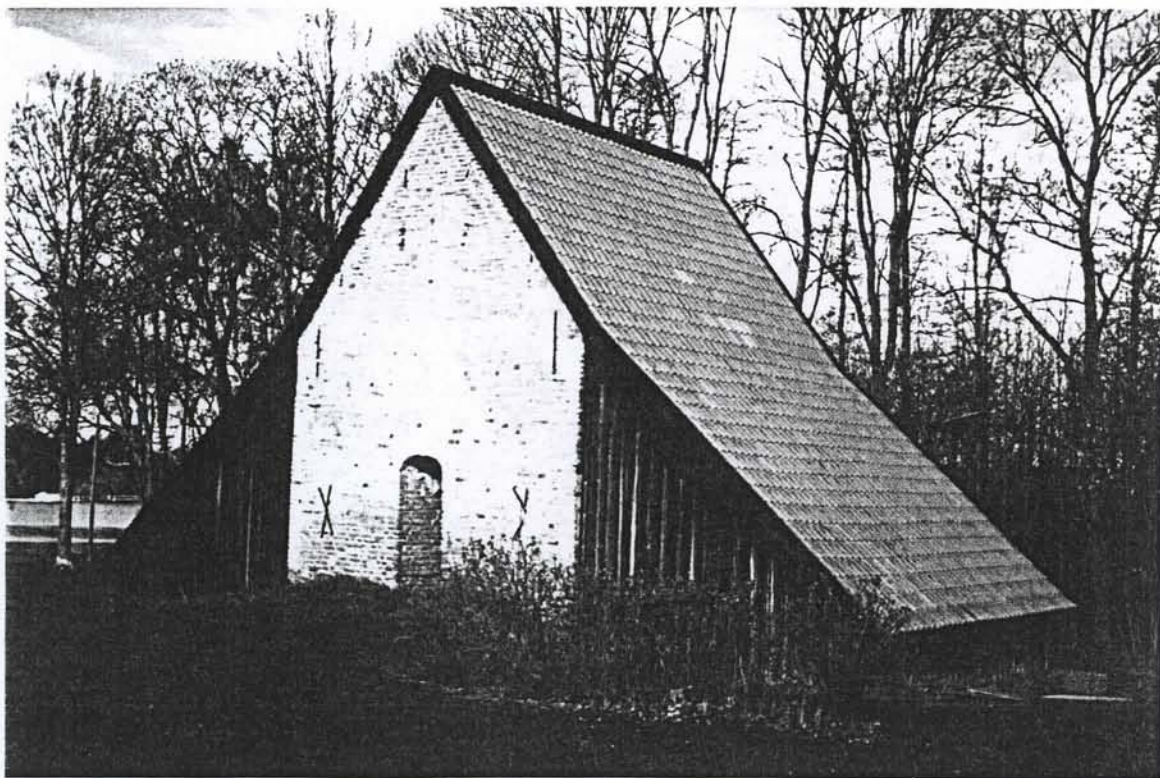
Et stort tegelbruk
nämns, "för hvarje
bränning intager
ägaren 40.000
tegel och för
hvert tusende
betalas i Stockholm
14 plätar nu för
tiden".

Irsta sn

Gäddeholm

Tegelbruk

B. 102.686:17. Tegelbruk, Geddeholm.

Polhem's tegelugn.

VLM B 10011.12 18-31

BYGGNAD SINVENTERING U-län
Västmanlands läns museum

Inv. datum: Aug. 1978

Socken: TRSTA Kommun: VÄSTERÅS

Filmnummer: 13:18-31

Fastighet: GÄDDEHOLM 2:1

Neg. nr: _____

Arkitekt: _____

Ek. kart bl.: 61

Gårdsnamn: Lerdalen o. Tegelbacken

Anl. art + ev. ändr.: Fd tegelbruk o. arbetarbostäder

Koordinat: _____

Uppgiftslämnare: Hyresgäst

Inventerare: _____

Ritningar: _____

Arkivhandlingar: _____

Litt.: _____

A. Sigurdson

Hus nr	Husets funktion (planekies på baksidan)	Byggmtrl	Fasad mtrl	Färg	Tak-täckn.	Uppg. ålder	Trol. ålder	Dateringsgrund	Grund	Bil.
I	Fd tegellada, nu bätthus	Stolpk	Stolpk	FR	2T			Gaveltrösk SSP.		
II	Fd arbetarbostad för 4 familjer	Rev. Plankor	Sprnt	Vit/S	2T		1800-t:s Slut	Nu sommarbostad för 3 familjer	Sten	
III	Torklada	Stolpk	Stolpk	FR	2T			tegeltrök		
IV	Bodar	Tg	Tg	Rö	1T			Korsvirke		
V	Trättstuga									
VI	Bostadshus	Rev. T	Sprnt	Vit/S	2T		1800-t:	Fd Herlam bostad	Naturstens grund	
VII	Fd trättstuga nu fritidsbostad		Sprnt	Vit/S	2T		etter 1907			
VIII	Fd arbetarbost., nu fritidsbostad									
IX										
X										

Ägare G. K. Lewenhaupt, Gäddeholm

Anm. VI Nu fritidsbostad för 2 familjer.
II Övervakningen brann på 1920-talet.
Enl. uppg. lades tegelbruket ner på 1950-t.
VII Byggn. finns inte på 1907 års ek-karta.

17A 18

18A 19

19A 20

I

I

I

20A 21

21A 22

II

II

22A

23

II

24A 25

II

25A 26

IV

23A 24

III

26A 27

27A 28

V

V

28A

29

V

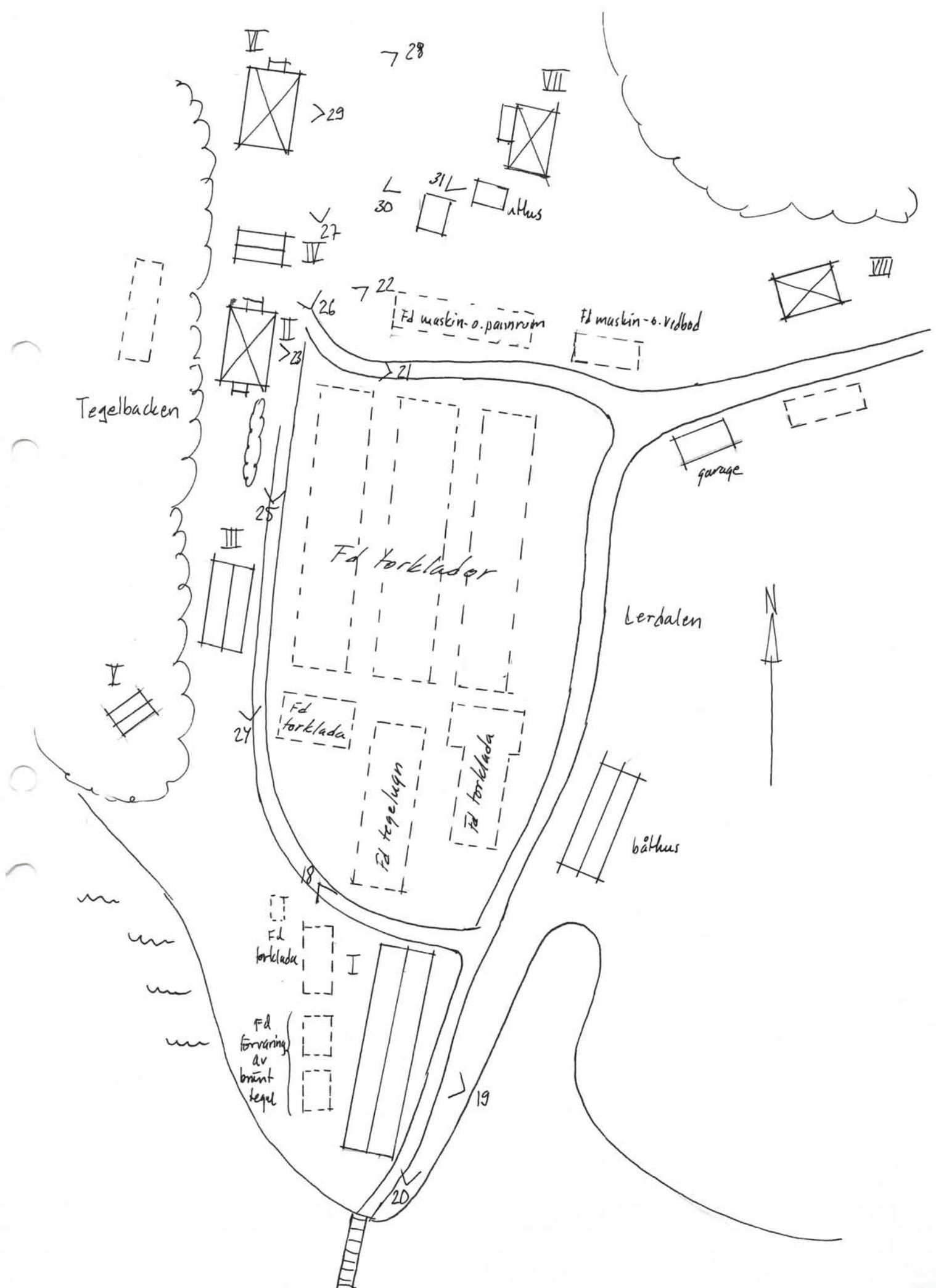
29A 30

30A 31

VII

VII

GÄDDEHOLMS TEGELBRUK, TEGELUGN

Raä-nr : 2292-I-3001-01-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-10-25

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Västerås, IRSTA
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, DOMPROSTERIET
Pastorat/Förs.: IRSTA, IRSTA
Ort : GÄDDEHOLM

Fast.h.beteckn: GÄDDEHOLM 2:1
Ek.karta :

Koordinater: X = 1551.00 Y = 6609.00

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion DI 26.400

BYGGNADSHISTORISKA UPPGIFTER

Byggnaden uppförd år Före: 1750
Arkitekt (uppförande) Christofer Polhem

BYGGNADSTYP, BYGGNADSSÄTT, MATERIAL, DEKORATIONER

Stomme/yttervägg Tegel
Fasadbeklädnad Tegel
Träpanel

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Övriga upplysningar Bränningsteknik från Holland

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur (328) 1981

GÄDDEHOLMS TEGELBRUK, TORKLADOR

Raä-nr : 2292-I-3001-02-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-10-25

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Västerås, IRSTA
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, DOMPROSTERIET
Pastorat/Förs.: IRSTA, IRSTA
Ort : GÄDDEHOLM

Fast.h.beteckn: GÄDDEHOLM 2:1
Ek.karta :

Koordinater: X = 1551.00 Y = 6609.00

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion DI 26.400

Nuvarande funktion Båthus bl.a.

BYGGNADSTYP, BYGGNADSSÄTT, MATERIAL, DEKORATIONER

Stomme/yttervägg Resvirke
Fasadbeklädnad Oklädd

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur (328) 1981

=====

GÄDDEHOLMS TEGELBRUK, ARBETARBOSTÄDER

Raä-nr : 2292-I-3001-03-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-10-25

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Västerås, IRSTA
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, DOMPROSTERIET
Pastorat/Förs.: IRSTA, IRSTA
Ort : GÄDDEHOLM

Fast.h.beteckn: GÄDDEHOLM 2:1
Ek.karta :

Koordinater: X = 1551.00 Y = 6609.00

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

=====

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion : DI 26.400
Bostäder

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur : (328) 1981

=====

GÄDDEHOLMS TEGELBRUK, HERRGÅRDSFLYGEL M.M. M.M.

Raä-nr : 2292-I-3001-04-0000
Upprättat av : Bengt Norling

Datum: 94-10-25

Landskap/Län : Västmanland, Västmanland
Kommun/Socken : Västerås, IRSTA
Stift/Kontrakt: VÄSTERÅS, DOMPROSTERIET
Pastorat/Förs.: IRSTA, IRSTA
Ort : GÄDDEHOLM

Fast.h.beteckn: GÄDDEHOLM 2:1
Ek.karta :

Koordinater: X = 1551.00 Y = 6609.00

Registrerade uppgifter per 1995-01-04

=====

SKYDDSFORM, BYGGNADSKATEGORI

Funktion : DI 26.400
Bostad

BYGGNADSHISTORISKA UPPGIFTER

Byggnaden uppförd år : Årtal: 1730

BYGGNADSTYP, BYGGNADSSÄTT, MATERIAL, DEKORATIONER

Stomme/yttervägg : Tegel
Fasadbeklädnad : Puts

Yttertak/form : Mansardtak

ÖVRIGA UPPLYSNINGAR

Övriga upplysningar : Nuvarande huvudbyggnad

LITTERATUR OCH ANDRA KÄLLOR

Litteratur : (328) 1981